

УДК 331:330.25

Б.М. Вервинець, аспірант

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ГЕНЕЗА КЛАСИЧНИХ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА ПРАЦЮ ЯК ДЖЕРЕЛО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

У цій статті розглянуто працю як джерело зростання національної економіки, викладено еволюцію позицій учених, що займалися вивченням проблем ринку праці.

В данной статье рассмотрено труд как источник роста национальной экономики, изложена эволюция позиций ученых, что занимались изучением проблем рынка труда.

The given article considers labour as a source of the national economy growth. It covers the evolution of scientists' views, who studied the problem of labour market.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку ринку праці є надзвичайно проблемним, оскільки він продукує трудову бідність, зниження економічної активності працездатного населення, розшарування рівня доходів населення та його низьку купівельну спроможність. Все це веде до зниження якості трудового потенціалу та мотивації до продуктивної діяльності і в найближчому майбутньому може спричинити зниження темпів економічного зростання та перерости у широкомасштабну загрозу національним інтересам України.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблеми ринку праці постійно знаходяться у полі зору науковців. Вагомий внесок у розв'язання проблем, пов'язаних із дослідженням ринку праці, зробили такі вітчизняні вчені, як С. Бандур, Д. Богиня, М. Бутко, Т. Заєць, Е. Лібанова, Л. Лісогор, Н. Лук'янченко, І. Петрова, Т. Петрова, В. Петюх, Л. Семів. Питання формування та використання людських ресурсів досліджували О. Грішнова, М. Долішній, А. Колот, О. Новікова, В. Онікієнко та інші.

Мета статті. Метою цієї статті є не лише розгляд праці як джерела економічного зростання національної економіки, але й як вимірювання потенціалу модернізації соціально-трудових відносин в Україні.

Виклад основного матеріалу. Праця як джерело зростання економіки завжди була в епіцентрі наукової думки.

Вперше сутність основного товару – робочої сили, розглянув Уільям Петті, засновник англійської класичної політекономії. У його працях подається характеристика «живої сили, яка діє» як сила, що, беручи безпосередню участь у виробничих процесах, об'єднує різні якості та здібності людей. Уільям Петті вважається засновником теорії трудової вартості. Він розробив вчення про заробітну плату і ренту, визначаючи працю товаром, а заробітну плату – його ціною. Відома формула Петті – «Труд – батько та активніший принцип багатства, земля – його мати». Рента (вартість врожаю без врахування витрат виробництва) за вченням Петті також створюється працею і визначається перевищенням вартості над заробітною платою. Важливим досягненням У. Петті, як і всієї класичної економічної школи, є розуміння того, що джерелом багатства є виробництво [1].

З огляду на те, що Україна володіє до 30 % світових запасів чорноземів, корисними будуть також висновки фізіократів (з грецької мови – “влада природи”) про продуктивність праці в сільському господарстві. Вони заперечували продуктивність торговельної діяльності, до непродуктивної праці фізіократи відносили також працю в промисловості.

Значним досягненням економічної науки XVIII століття вважається праця видатного англійського вченого Адама Сміта «Дослідження природи та причин багатства народів» [1]. Суть і природу багатства Адам Сміт вбачав у праці і вважав, що чим більше співвідношення між кількістю споживаної продукції і чисельністю населення країни, тим вище рівень матеріального багатства. А. Сміт виділяв продуктивну і непродуктивну працю, відносячи до останньої ту, що не створює цінностей. Визначаючи працю як єдину міру вартості, він розглядав її як суму доходів: заробітної плати, прибутку та ренти. Відповідно до видів доходів виділяв три класи: робітники, капіталісти та землевласники. Заробітна плата, відповідно до теорії Адама Сміта, визначається рівнем національного багатства. При цьому високий рівень оплати праці може застосовуватись як мотиваційний фактор та засіб конкурентної боротьби роботодавця за залучення до праці найбільш конкурентоспроможної робочої сили.

У своїх працях А. Сміт доводив, що заробітна плата є лише частиною доданої вартості, створеної працею і визначеною кількістю цієї праці, решта є прибутком підприємця, який включає у себе: земельну ренту, позиковий відсоток і підприємницький дохід. Важливим є те, що А. Сміт розділяв валовий і чистий дохід національної економіки, розуміючи під першим сукупний суспільний продукт і всі матеріальні витрати, під другим – національний дохід, знов створену працею за рік вартість. Визначальним з точки зору теорії людського капіталу є підхід ученого до визначання змісту та структури основного капіталу суспільства, який, на його думку, складається не тільки із споруд, землі та знарядь праці, але й «з придбаних і корисних здібностей всіх жителів і членів суспільства». Він відзначав, що «придбання таких здібностей, утримання їх власника протягом виховання, навчання або учнівства, завжди вимагає дійсних витрат, які є основним капіталом, що реалізовується в його особі. Ці здібності, будучи власністю певної особи, разом з тим стають частиною багатства суспільства, до якого ця особа належить. Велику спритність або вміння робітника можна розглядати з тієї ж точки зору, як і машини і знаряддя виробництва, які скорочують або полегшують працю і які хоч і вимагають відомих витрат, але повертають ці витрати разом з прибутком»; «збільшення продуктивності корисної праці залежить, перш за все, від підвищення спритності і уміння робітника, а потім від поліпшення машин і інструментів, за допомогою яких він працював».

Абсолютно інший механізм зростання національної економіки та регулювання відносин праці передбачався критиками класичної теорії, що в кінці XVIII - на початку XIX століття сформували течію під назвою «Економічний романтизм». Згідно з цим напрямом економічної думки ідеальною економічною системою вважалось дрібне товарне виробництво. Представники «економічного романтизму» вважали, що основою економічної науки є людський фактор (почуття, потреби тощо). Вони критикували розвиток торгового і банківського капіталу, високу концентрацію капіталу та земельної власності, капіталістичні монополії, при цьому позитивно оцінювали приватну власність на засоби виробництва та свободу підприємництва.

Фундаментальним економічним ученням XIX століття був марксизм [2]. Німецький економіст К. Маркс аналізував процес експлуатації найманої робочої сили, сформулював вчення про додаткову вартість, яку визначав як вартість продукту неоплаченої праці робітників. Реальна заробітна плата, на думку вченого, ніколи не збільшується пропорційно збільшенню продуктивної сили праці, тобто, проявляються ознаки експлуатації. При цьому джерелом накопичення засобів виробництва і розширеного відтворення робочої сили служить додатковий продукт, що зростає як за рахунок збільшення кількості населення, так і за рахунок розвитку здібностей до праці окремих працівників, накопичення ними знань, досвіду і майстерності.

В економічній теорії виділяють два протилежні погляди щодо необхідності регулювання економічного розвитку саме через працю, що представлені теорією «регульованого капіталу» і теорією «свободи підприємництва». Напряму «регульованого капіталу» в 30-х роках XX століття, коли світова економічна криза 1929-1933 рр. показала, що існує необхідність державного регулювання економіки.

На думку Джона Мейнарда Кейнса [3], зі збільшенням зайнятості росте національний дохід, а отже, збільшується споживання. Але споживання росте повільніше, ніж доходи, оскільки у міру зростання доходу у людей посилюється прагнення до заощаджень. Воно виражається в зменшенні ефективного попиту, а попит впливає на розміри виробництва й рівень зайнятості. При цьому зростання інвестицій призводить до збільшення зайнятості, національного доходу і споживання. У своїй праці «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей» Кейнс запропонував такі шляхи створення умов для зростання виробництва і подолання масового безробіття:

1) зниження відсотків на кредити. Це, по-перше, дасть можливість підприємцям активніше брати кредити, а по-друге, зробить капіталовкладення в засоби виробництва більш прибутковими, ніж у цінні папери. В результаті це збільшить приплив інвестицій, а отже, підвищить темпи і масштаби виробництва;

2) збільшення обсягу державних витрат, інвестицій і закупівлі товарів, що пожвавить виробництво, підвищить зайнятість, збільшить платоспроможність населення і, відповідно, попит на товари і послуги;

3) перерозподіл доходів на користь найменш забезпечених соціальних груп, що дозволить збільшити масову величину попиту, задіявши в економічному житті країни всі верстви населення.

Теоретичною основою сучасних теоретичних надбань є глобальна концепція людського розвитку, що, на думку провідних вітчизняних учених, стала одним з найкращих досягнень людської цивілізації [4].

Урахування фактора людського капіталу ознаменувало новий етап у розвитку теорії зростання [5].

Дослідження власне феномену людського капіталу розпочалося в 60-х роках XX століття вченими Г. Бекером і Т. Шульцом. До загальноновизначених положень цього вчення слід віднести:

– по-перше, людський капітал є віддзеркаленням запасу знань, навичок, здібностей і мотивів працівників до продуктивної діяльності;

– по-друге, людський капітал може нагромаджуватись внаслідок інвестування в такі сфери, як фундаментальна освіта, медицина, інформаційна інфраструктура;

– по-третє, мотивом інвестування в людський капітал служить очікувана віддача – додатковий дохід або інші вигоди в майбутніх періодах;

– по-четверте, серед інших вигод від нагромадження людського капіталу присутні такі зовнішні ефекти, як оволодіння новим знанням у процесі діяльності, швидке його поширення у всій економіці, створення сприятливих умов для приросту знань та його застосування;

– по-п'яте, інвестиції у людський капітал сприятимуть реалізації інноваційної моделі національної економіки, що особливо актуально в умовах посилення інтеграційних процесів.

Проте формування людського капіталу не може бути відокремленим від ринку праці. Не всі здібності людини, які вона має від природи чи в результаті подальшого набуття можуть бути використаними на ринку праці і приносити людині додатковий зиск, хоча їх формування і підтримка потребує витрат. У такому разі закономірно говорити не про людський капітал взагалі, а про ту його частину, що продуктивно використову-

ється і приносить зиск своєму власнику, і бере участь у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону, країни і суспільства в цілому.

З огляду на це трансформаційні зміни, що відбувалися на ринку праці України протягом останніх років, призвели до виникнення негативних тенденцій, пов'язаних з повільними темпами адаптації цього ринку до змін економічної кон'юнктури, відсутністю дієвої політики реструктуризації зайнятості, а деформації в оплаті праці стали безпосереднім чинником формування соціальних ризиків у сфері людського розвитку.

Найбільшу проблему становить штучне зниження оплати праці, яке в умовах перехідної економіки та загострення проблем матеріало- та енергомісткості виробництва стало головним чинником конкурентоспроможності вітчизняної продукції за ціновими параметрами.

Нині цей чинник стає непереборним бар'єром економічного зростання та людського розвитку.

Низькі стандарти оплати праці не здатні забезпечити гідного рівня життя, оскільки напряму пов'язані з поширенням бідності, перш за все, серед працюючого населення. Незадовільна оплата праці підриває мотивацію населення до економічної активності і зводить нанівець всі зусилля, спрямовані на покращення якості робочої сили.

За весь період економічного зростання (2000-2008 рр., 2010-2011 рр.), незважаючи на стрімке підвищення заробітної плати (не нижче 20 % у середньому за рік), рівень економічної активності населення практично не збільшився. Це означає, що нинішній рівень заробітної плати населення його не приваблює, а, навпаки, поширює неробство та утриманські настрої, особливо серед молоді.

Модель економіки з дешевою робочою силою орієнтована на використання мало-кваліфікованої праці, що заздалегідь передбачає низький рівень її продуктивності та оплати.

Саме низькі стандарти оплати праці дають можливість роботодавцям не здійснювати жодних заходів з модернізації технічної і технологічної бази, ігнорувати запровадження будь-яких інновацій, спрямованих на скорочення товарно-матеріальних та енергетичних витрат.

У структурі операційних витрат з реалізованої продукції (робіт, послуг) частка витрат на оплату праці разом з відрахуваннями на соціальні заходи становить лише 9 %, тоді як частка вартості товарів та послуг, придбаних для перепродажу та реалізації без додаткової обробки сягає 53 %, матеріальних витрат – 27 % [6].

Глобальною проблемою ринку праці є також його функціонування в умовах посилення інтеграції, у тому числі проблема конкурентоспроможності національної робочої сили та зайнятості в Україні іноземців із позиції визначення їх місця в соціумі країни.

Причинами незадоволеного попиту роботодавців на робочу силу за рахунок випускників професійно-технічних навчальних закладів є:

- незадовільна якість підготовки кадрів (випускники відмовляють у робочому місці на підставі низької кваліфікації, невідповідності професійних знань і вмінь потребам робочого місця, що є наслідком недосконалого змісту професійного навчання внаслідок застарілих кваліфікаційних характеристик професій та відсутністю незалежної кваліфікаційної атестації випускників навчальних закладів);

- підготовка навчальними закладами кваліфікованих робітників, професійний склад яких не враховує ситуацію на регіональних ринках праці (через відсутність державної системи професійної орієнтації населення та недосконалої, низькоефективної системи державного замовлення на професійну підготовку кадрів функціонуючої на адміністративних засадах).

В основі причин незадоволеного попиту роботодавців на якісну робочу силу за рахунок дорослого населення є відсутність системи навчання дорослого населення впродовж трудового життя.

Висновки. Викладені позиції дозволяють визначити дохідний та витратний підходи до визначення трудового капіталу. З точки зору дохідного підходу, трудовий капітал – це трудовий потенціал, що: 1) реалізується на ринку праці; 2) доходи від його реалізації покривають витрати на відтворення трудового потенціалу у нинішнього та майбутнього поколінь і приносять додаткову вартість.

Виділення предметом наукового аналізу тієї частини, що продуктивно використовується, приносить зиск своєму власнику і бере участь у забезпеченні соціально-економічного розвитку країни, а не людський капітал взагалі, яке має принципове значення.

Список використаних джерел

1. Всемирная история экономической мысли [Электронный ресурс]: в 6 т. – Режим доступа: <http://gorun.net/post/121849/vsemirnaya-istoriya-ekonomicheskoy-myisli>.
Т.1.: Зарождение экономической мысли до первых теоретических систем политической жизни пред. редкол. тома И. П. Фоминский.
Т.2.: От Смита и Рикардо до Маркса и Энгельса пред. редкол. тома Л. Н. Сперанская.
2. Маркс К. Сочинения [Электронный ресурс]: в 39 т. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Государственное издательство политической литературы – Режим доступа: http://libelli.ru/library/tema/sc/marxism/me_ss2.htm.
Т. 12. – 1958. – 879 с.
3. Кейнс Д. Общая теория занятости, процента и денег / Д. Кейнс – М.: Экономика, 1978. – 347 с.
4. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз / за ред. Е. М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 328 с.
5. Радіонова І. Економічне зростання з участю людського капіталу / І. Радіонова // Економіка України. – 2009. – № 1. – С. 19-21.
6. Офіційний сайт Держкомітету України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.